
HÁZASSÁGI STRATÉGIÁK, ÍROTT ÉS ÍRATLAN SZABÁLYOK A PÁRVÁLASZTÁSBAN

Örsi Julianna

A HÁZASSÁG FOGALMA

A keresztény vallás szerint a házasság Isten előtt köttetik, a pap áldja meg és egy életre szól. A református szertartás szerint a felek a következő kérdésekre válaszolnak, és a következő fogadalmat teszik:

Vőlegény: „Én ... esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú és Szentlélek, teljes Szentháromság, egy, örök Isten, hogy ...-t, akinek most Isten színe előtt kezét fogom, szeretem. Szeretetből veszem el őt Isten törvénye szerint, feleségül. Hozzá hű leszek, vele megelégszem, vele szentül élek, vele tűrök, vele szenvedek, és őt sem egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában, holtomig vagy holtáig, hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben hűséges gondviselője leszek. Isten engem úgy segítsen. Ámen.”

Menyasszony: „Én ... esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú és Szentlélek, teljes Szentháromság, egy, örök Isten, hogy ...-t, akinek most Isten színe előtt kezét fogom, szeretem. Szeretetből megyek hozzá Isten törvénye szerint, feleségül. Hozzá hű leszek, vele megelégszem, vele szentül élek, vele tűrök, vele szenvedek, és őt sem egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában, holtomig vagy holtáig, hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben hűséges gondviselője leszek. Isten engem úgy segítsen. Ámen.”

A házasságkötés tehát a két fél között létesült, élethosszig tartó ígervény. A közösség számára is fontos, hiszen az utódok megszületésének és felnevelésének biztos alapot ad. Így a házasságkötés mindenkor – társadalmi-politikai rendszertől függetlenül – közösség előtt zajlik le. A nomád társadalmakban a nemzetség jelenlétében, a nemzetségfő irányításával zajlott a ceremónia. A kereszténység felvétele után a magyarok papjuk előtt és ugyancsak a nemzetség, a rokonság, a szélesebb közösség előtt tettek esküt. Az eskettető a lelkész (háborús időszakban

esetleg a kántor, a tanító), a tanúk elsődlegesen a nemzetségből (a rokonságból) kerülnek ki. A násznagyoknak nevezett tanúk minden esetben a rokonság tekintélyes tagjai. Ők igazolják az ígéret megtételét, a házasságkötés, valamint a feltételek szabályszerű megvalósulását. Tekintélyüket bizonyítja, hogy az egész ceremónia alatt, s az azt előkészítő és lezáró folyamat során is kitüntetett hely, szerep illeti meg őket. (Az esküvői menetben, az esketéskor, a lakodalmi asztalnál a fiatalok mögött, mellett van a helyük, ők kapják az ünnepi étkezéskor a birka fejét, és ők adják ki a fiatalot.) Ez alkalommal szerepük fontosabb a szülőknél, ami bizonyítja, hogy az esküvő több a két fiatal „szerződés-kötésénél”, a két nemzetség (rokoni csoport) ügye, kapcsolatának megerősítése.

Magyarországon 1895. október 1-én bevezették az állami (polgári) esketést is. A társadalom nehezen fogadta el a döntést. A 20. században általánossá lett a két helyszínen, változó szereplőkkel (pap, anyakönyvvezető) történő házasságkötés. A szocialista korszakban átmenetileg csökkent az egyházi esküvő prioritása, és kezdett általánossá válni az úgynevezett „társadalmi szertartás”, átvett és új elemekkel gazdagodva. A század végén azonban az egyház szerepe – visszakapva régebbi jelentőségét – a családi eseményekben is megnőtt. Magyarországon továbbra is kötelező az állami szertartás, és azt követheti az egyházi; míg bizonyos szomszédos országokban (pl. Szlovákiában) mindegy, milyen fórumon történik az esemény, azt hivatalosan elismerik.

Az esküvőt követő lakodalomnak nagy szakirodalma van. A 19. század elejétől sok száz lakodalom-leírás, lakodalomelemző cikk és könyv született. Itt most a Györgyi Erzsébet által szerkesztett *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző* című könyvre hivatkozom, amely a szokás eredetéről, gyakorlásáról, változásáról ad átfogó képet (Györgyi 2001).

A PÁRVÁLASZTÁS, HÁZASSÁGKÖTÉS SZABÁLYAI

A keresztény Európában az emberi együttélés alapja a monogám házasságon alapuló család. A házasságkötés a közösség előtt, annak tudtával zajlik, így szabályai közismertek és elfogadottak. A közösségi ünnepet megelőzi az udvarlás és a párválasztás. Az udvarlás tulajdonképpen a fiatalok ismerkedése, a párkeresés szakasza. A paraszti társadalomban ennek megvannak a hagyományos intézményei: a fonó, a multság, a bál. Ezekről a néprajzi szakirodalomban bőven olvashatunk, csakúgy, mint a házasságkötés közösségi ünnepéről, a lakodalomról. Így itt most csak azt emeljük ki, hogy az udvarlás az azonos korcsoportba tartozó fiatalok ismerkedése, a nemek közötti kapcsolatteremtés. Ez az ismerkedés azonban a közösség ellenőrzése alatt zajlik. A családi nevelésben a fiatalok kapnak bizonyos erkölcsi támpontokat arra vonatkozólag, hogy ki kivel ismerkedjen, és hogyan

viselkedjen a másik nemű egyénnel kialakított kapcsolatban. „Guba gubához, suba subához” – tartja a népi mondás, azaz azonos társadalmi státuszú családok fiataljai teremtsenek párkapcsolatot. A polgárosuló magyar társadalomban a 19. század második felétől újabb intézmények segítik e szempont érvényesítését. Az olvasóköri, kaszinó egy-egy csoport számára rendeznek teadélutánokat, bálokat, műsorokat, ahol az azonos rangú családok ifjai gyűlnek össze. Az ismerkedés, udvarlás folyamatához tehát még hozzájárul a szimpátia, az érzelem, a szerelem is. A kapcsolatok alakulásában azonban szerepe van a családnak, a közösségnek, amely ellenőrzi a fiatalokat. Különösen a lányok viselkedésére van nagy gondja. A szüzesség megóvása, az erkölcsi tisztaság a házasságkötésig alapvető követelmény.

A párválasztás szabályait is a közösség alkotja és felügyel annak érvényesülésére. A szabályok az évszázadok során módosulnak ugyan, de a fő szempontok megmaradnak. Melyek ezek a szempontok? Alapelv, hogy azonos nemzetiségű, vallású, vagyoni helyzetű, kultúrájú fiatalok kössenek házasságot. Erre – amint mondtam – a család, a falu/kisváros közössége is figyel. Ugyanakkor az intézmények (egyház, pártok) is ebbe az irányba terelik a fiatalokat. Kivételek mindig vannak. Amikor már olyan mértékű a szabályszegők száma, hogy veszélyezteti a társadalmi normát, akkor megpróbál mind az állam, mind az egyház beavatkozni. A társadalmi vitát a konszenzusos megegyezés követi. Ilyennek tekinthetjük a házassági törvényekben bekövetkeztetett változtatásokat. (II. József például eltörli a jegyesség intézményét, illetve fölé emeli a házasságkötést. A vegyes vallásúak között létrejött házasságot az egyházak előbb-utóbb elismerik, a házassági kort fokozatosan emelik, változtatják az érvényes házasságkötés feltételeit: pl. kaucióhoz kötik bizonyos állami foglalkozásúak házasságkötését stb.).

A házasságkötés alapszabályai: 1.) Családi állapot szerint független fiatalok köthetnek monogám házasságot (a bigámiát mindenkor tiltja az állam és az egyház is). 2.) A vérrokonok közötti házasság (bizonyos fokig) a vérfertőzés elkerülése végett ugyancsak tilos (a hetedéziglen-tiltás fokozatosan enyhül, illetve bizonyos kivételek megengedettek). 3.) Az elfogadott házassági kor bár változó, de általában az önálló cselekvési képességhez, a nagykorúsághoz kötött. 4.) A patrilinearitáson és patrilocalitáson alapuló házasság a férfitől várja el, hogy az új család megélhetését és lakását biztosítsa. 5.) A házasságkötés mindig a közösség előtt zajlik (általában a menyasszony lakóhelyén). 6.) A közösség az eseményt lakodalom formájában ünnepli meg, amely magában foglalja a fiatal elengedését a régi közösségből, illetve a fiatal befogadását az új közösségbe (a menyasszony búcsúztatása, az új pár fogadása stb.).

Ezen szabályok betartását a közösség, illetve a házasság létrejöttét szentesítő egyház és állam ellenőrzi. Ennek eszközei: 1.) A háromszori kihirdetés a templomban, a közösség előtt. Ezen idő alatt bárki bármely házasságot akadályozó

tényről tud, azt nyilvánosságra kell hoznia. 2.) A más közösségből érkező fiatalnak igazoló levelet kell bemutatnia (lakóhelyéről, családi állapotáról, vallásáról). 3.) Az esetleges akadály alóli felmentésről a felsőbbiségektől (pápa, egyházi szervek, uralkodó, állami szervek, katonaság) kapott engedéllyel kell rendelkeznie a párnak. 4.) Ezeket és a további szabályokat az egyházi és a polgári házassági törvények szabályozzák és követelik meg az alkalmazásukat. (Ilyen például, hogy míg valakit el nem választanak, nem köthet újabb házasságot, s az elválasztott nő csak bizonyos kivárási idő után léphet újabb frigyre).

Források a családkutatásokhoz: A fentiekből következik, hogy a családkutatókat folytatónak számos forrás áll a rendelkezésükre az anyakönyveken kívül. Egyes egyházközségekben, plébániákon fennmaradt az ún. jegyesek könyve (pl. Bácskossuthfalván); az igazoló leveleket is itt őrzik. (Ezek vagy az anyakönyvbe vannak betéve, vagy külön csoportban található az iratok között. Ez utóbbiakkal találkoztam pl. Karcagon.) Az engedélyeket is a házasságkötés helyszínén kellett bemutatni, tehát ugyanott található, ha időközben ki nem selejtezték azokat. Az erre utaló bejegyzéseket a házasságkötési anyakönyvek megjegyzés rovatában minden esetben megtalálhatjuk. Az engedélykérésre vonatkozó iratok a felterjesztő és döntéshozó szerveknél maradhattak fenn. Érdemes tanulmányozni azokat, mert számos információt kaphatunk belőlük a család életkörülményeire és a kérvényező indoklására vonatkozólag is. (Pl. a kalocsai Érseki Levéltárban őrzött iratok szerint sok özvegy kért felmentést a tilalmi idő alól az árvák megfelelő gondozása miatt, vagy a Ráday Levéltárban az ágensi iratok között található református fiatalok vérrokoni akadály alóli felmentését kérő iratai. A válóperek – akár egyházi, akár állami törvényszék előtt zajlanak – ugyancsak részletes leírásokat tartalmaznak a házasság létrejöttére, működésére, a különélésre és a válásra vonatkozólag. Ezek különösen érdekesek abból a szempontból, hogy nemcsak a törvény által meghatározott szabályokat, kritériumokat tartalmazzák, hanem a háttérüket, a mindennapi életet is. Betekintést nyerhetünk a korabeli gondolkodási és viselkedési módra is. Igazából általuk derül fény az egyéni kapcsolatok érzelmi vonatkozásaira, az elfogadott vagy el nem fogadott közösségi normák szerinti cselekedetekre. Ezeket a forrásokat megtalálhatjuk a megyei törvényszéki iratokban, a Királyi Kúria válóperes fondjaiban. A normaszegők büntetetei, valamint büntetésük a helyi tanács és egyházközség (konzisztórium), ill. az Úriszék döntései között is szerepelhetnek. Néha csak feljegyzés (lista), máskor előterjesztés és döntés is olvasható róluk. (Így a poenentiára (egyházkövetés) kötelezettek be lehetnek írva a református anyakönyv valamely lapjára (pl. Karcag), vagy az albát (ígérvényt) adók nevei (keze keresztvonásával) a tanácsi jegyzőkönyvekbe (pl. Hajdúszovát) is).

A források közt kell megemlítenünk a családi irattárakban fennmaradt levelezéseket, a lányok emlékkönyveit, az önéletírásokat, a fényképeket, emléktárgyakat.

Egyes főurak, nemesasszonyok, közszereplők levelezéseit már nyomtatásban is olvashatjuk, de kevésbé feltártak például a világháborús katonalevelezések. A 20. század elejére, közepére vonatkozólag az érzelmi kötődés mellett a családi életre vonatkozó adatokat is megtudhatunk belőlük. A 20. században szokásossá vált emlékkönyv, a fotózás elterjedése akkor sokatmondó a családkutató számára, ha adatolt, adatolható forrásul szolgál. A szereplőkre vonatkozó információkat sokszor utólag kell beszerezni egy-egy időse családtag, egykori osztálytárs, barát, barátnő, egyéb informátor segítségével. A forrás értékét ezek az adatok megsokszorozzák, felhasználhatóságát megnövelik.

HÁZASODÁSI KOR

Az első gyermek megszületése a régebbi időkben a házasságkötés utáni évben volt várható. A házassági kor viszont az évszázadok alatt igen változó volt. A középkorban, főleg az úri rendeknél előfordult a gyermekkorban történő eljegyzés is. Az eljegyzésnek régen sokkal nagyobb szerepe volt, mivel olyan ígérvénynek számított, amit be is tartottak. A házasságkötés rangjának emeléséhez nagyban hozzájárult II. József törvénye, amelyet ugyan – a többivel együtt – visszavont, de e reformátusok továbbra is érvényben tartották.

1. táblázat

A házassági kor megoszlása a 18. században, ez első házasságkötések százalékában kifejezve

	Csépa	Mátraderecske	Nagyiván	Karcag
	1780–1785	1780–1785	1775–1780	1775–1780
Vőlegény életkora				
15–17 éves	0,0	0,0	0,0	0,0
18–20 éves	20,4	41,6	23,5	8,7
21–23 éves	22,6	33,3	36,7	31,6
24–30 éves	39,8	8,3	19,1	41,3
Menyasszony életkora				
14–17 éves	44,1	50,0	50,0	36,1
18–20 éves	27,9	41,6	26,5	37,6
21–23 éves	6,4	0,0	2,9	8,4
24–30 éves	11,8	8,3	11,8	7,7

Forrás: Örsi m.a.2

2. táblázat

A házassodási kor megoszlása a 19. században az összes házasság arányában

	Kisújszállás	Karcag	Bekölce	Nagykáta	Tápió- szenmárton
	1799, 1800, 1805, 1810	1852	1827-1836	1850	1870-1875
Vőlegény életkora					
14-17	0,0	0,0	13,8	2,9	0,0
18-20	14,8	14,4	44,8	46,4	(20-) 1,0
21-23	35,3	28,0	10,4	15,9	37,5
24-30	26,4	31,2	6,9	21,7	41,4
31-40	10,1	11,2	12,1	8,7	12,5
41-50	4,7	7,2	6,9	1,5	4,8
51-60	0,9	2,4	5,1	0,9	1,8
61-70	0,3	2,4	0,0	0,0	0,0
71-	0,3	0,8	0,0	0,0	0,0
Ismeretlen	7,2	2,4	0,0	2,0	1,0
Menyasszony életkora					
15-17	24,8	14,4	39,7	33,3	(16-) 8,7
18-20	48,1	49,6	37,9	46,5	60,6
21-23	6,6	10,4	1,7	4,3	14,4
24-30	9,1	8,8	6,9	13,0	8,7
31-40	3,5	6,4	10,4	2,9	4,8
41-50	2,2	4,8	3,4	0,0	1,8
51-60	0,0	2,4	0,0	0,0	1,0
61-70	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Ismeretlen	5,4	3,2	0,0	0,0	0,0

Megjegyzés: Bekölce vőlegények: 16-17 éves, Nagykáta vőlegények: 15-17 éves, Kisújszállás, menyasszonyok: 16-17 éves, Karcag, menyasszonyok: 16-17 éves

Forrás: Örsi 1985. 6. és Örsi m.a2.

A házasságkötés érvényességének feltételei között az egyház és az állam egyaránt meghatározta a fiatalok életkorát is. Ez időnként változott. Gyakori volt a tizenéves lányok és a tőlük néhány évvel idősebb fiúk egybekelése. A 19.

század második felében az állam feltételül szabta, hogy a fiúk legényként kitöltésük a katonaidőt. *A házasságkötést a felnőtté válás időpontjául is szabták.* Ennek magyarázata, hogy a fiatalok az új család gazdasági alapját is meg kellett, hogy teremtsék. Igaz, ez legtöbbször a szülők segítségével valósult meg.

A falusi társadalmakban tovább megmaradt az a szokás, hogy fiatalon kötöttek házasságot a párok. Kezdetben városi jelenség, hogy a házassági kor áttevődik a 20. életév feletti időszakra. Később ezt a magatartást átveszi a falu népe is. Napjainkban pedig már a harmincadik életév betöltése se ritka a menyasszony és a vőlegény esetében.

A korábbi évszázadokban az elhálás a lakodalom éjszakáján, a nászéjszakán történt meg. A társadalom egészében elfogadott erkölcsi norma volt, hogy a szexuális életet csak a házasság megkötésekor kezdték a fiatalok. Ez alól kivétel volt a lánylopással kierőszakolt házasság. Ugyanis ha a szülők nem egyeztek bele a párválasztásba, a legény engedély nélkül elvitte a lányt. Mivel szégyennek számított ez a helyzet, ennek feloldására mégiscsak létrejött a házasság.

A házassági korról azért írtam részletesebben, mert ez nagyban befolyásolta, hogy a testi érettség mellett mikor született meg az első gyermek, majd követte azt a többi. A családkutatásaim azt mutatták, hogy a természetes fogamzások általában 1,5–2 évenként követték egymást a szülőképes korban.

A PÁRVÁLASZTÁS SZEMPONTJAI

A hagyományos magyar paraszti társadalomban a házasságkötést udvarlás előzte meg. A legények általában a 2–5 évvel fiatalabb lányok között keresték a partnert. Egy-két évig udvaroltak a kiválasztott lánynak. A partnerválasztásnak azonban meghatározott szempontjai is voltak. Különösen fontos volt a közösségi normák betartása. Ezt elvárták a szülők, a rokonság, de az egész közösség is. A választás nem is annyira a fiatal, mint inkább a szülő joga volt. Melyek voltak ezek a szempontok?

A legfontosabb, hogy azonos társadalmi helyzetű családok ifjai között jöjjön létre a házasság. (Gazdalegény gazdalányt vegyen feleségül, iparos családból származó leányt iparos legényhez adtak feleségül stb.) A helyi társadalmi tagozódásban így maradt meg a család helye és presztízse generációkon át. A szemlélet helyességét alátámasztották azzal, hogy az azonos rétegből, foglalkozási csoportból származó fiatalok azonos nevelésben részesültek, azonos szokásaik voltak, így ez szolgált a harmonikus együttélés alapjával.

Ugyancsak fontos volt az azonos felekezethez való tartozás. Az azonos vallási nevelés, a vallásgyakorlás és szemléletmód hozzájárult az új család lelki

békéjéhez. Ennek a szempontnak a betartását az egyházak is szorgalmazták. Egyébként a vegyes vallásúak közötti házasság engedélyezésének kérdése nagy vitát váltott ki a 19. század első felében. Az idők folyamán a tiltásból engedni kényszerültek az egyházak, így egyre gyakoribbak lettek a különböző felekezetű párok között létrejövő házasságok. A 20. század második felében már az is felmerült, hogy ateista és vallásos fiatal összeházasodhat-e.

3. táblázat

Vallási exogámia a tápiószentmártoni katolikusoknál, a karcagi és a békéscsabai reformátusoknál (%)

	Tápiószentmárton	Karcag	Békéscsaba
1870-1880	3,2	-	-
1891-1985	-	5,5	-
1901-1910	10,2	-	-
1908-1910	-	-	65,0
1911-1920	-	-	58,1
1941-1950	-	-	68,7
1945	14,9	31,7	-
1950	30,9	31,2	-

Forrás: Örsi 1983.590. és Örsi 1993. 729. alapján egybeszerkesztve.

Nemzetiségi területeken az azonos nemzetiséghez tartozás is fontos szempont volt. A párválasztás ezen szempontja rendkívül jelentőséggel bír abban, hogy egy család, egy közösség meg tudja-e tartani nemzetiségét vagy asszimilálódik-e. A vegyes házasságok mértéke mutatja az asszimilálódás fokát (nemzetiségi, nyelvi, kulturális értelemben egyaránt).

A lokális szemlélet is érvényesült a párválasztásban. A földrajzi endogámiára törekvés különösen a 19. században volt erős az Alföldön. Ez biztosította a 16-18. századi nagy népességmozgások után a települések stabilitását. Az állandó népesség (kontinuus családok) ki tudott alakítani egy egységes kultúrát és szokásrendet. A 20. századi politikai-társadalmi és gazdasági folyamatok viszont már a közösségek kinyílásához (mobilitásának fokozásához) vezettek. Ennek mértéke a század második felére már olyan mértéket öltött, hogy a települések már-már elvesztették sajátos arculatukat, sőt stabil népességüket. A folyamat megfordítására a századvégi rendszerváltás után tesznek kísérletet.

A lokalitás mellett meg kell említenünk az azonos néprajzi csoporthoz való tartozás felvállalását is. A korábban már említett nemzetiségi szempont érvényesítésén túl az Alföldön találkozunk a történelem folyamán asszimilálódott közösségekkel, akik mégis megőrizték tudatukban az eltérő származásukat, jogi helyzetüket (kunok, jászok, hajdúk), sajátos kulturális jellegüket, így erős csoporttudattal rendelkeznek. Ez is a párválasztási szempontok közé tartozik.

A párválasztás szempontjai között kell említenünk a családi állapotot is. A leggyakrabban nőtlen legény vett el hajadon leányt. Emellett azonban kis számban ugyan, de más esetek is előfordultak.

4. táblázat

A házasságot kötő református fiatalok családi állapota Békéscsabán

	1911-1920		1941-1950	
	N	%	N	%
Nőtlen – hajadon	62	72,1	255	84,2
Nőtlen – özvegyasszony	4	4,6	4	1,3
Özvegyember – hajadon	6	7,0	9	3,0
Özvegyember – özvegyasszony	2	2,3	3	1,0
Elvált férfi – elvált nő	3	3,5	3	1,0
Elvált férfi – hajadon	4	4,7	8	5,9
Nőtlen – elvált nő	3	3,5	5	1,7
Elvált férfi – özvegyasszony	1	1,2	6	2,0
Özvegyember – elvált nő	1	1,2	-	-
Összesen	86	100,0	303	100,0

Forrás: Örsi m.a.2.

Háborúk, járványok következtében megszorodott az özvegyasszonyok száma a „házassági piacon”. A 19. század végén már számszerűen is kimutatható az elváltak újabb házasságkötése. Nagyobb méretűvé azonban csak a 20. század második felében válik. A helyi társadalom összetételére nézzünk egy 1960-as adatsort néhány jászkunsági településről!

5. táblázat

Családi állapot Jász-Nagykun-Szolnok megyében (1960. évi népszámlálás)

	Férfiak					Nők				
	nőt- len	házas	öz- vegy	elvált	össze- sen	haja- don	házas	öz- vegy	elvált	össze- sen
Jászberény	6 878	7 537	432	105	14 952	5 857	7 537	1 784	192	15 370
Karcag	6 015	6 342	375	167	12 899	5 432	6 028	1 405	271	13 136
Kisújszállás	2 940	3 304	203	55	6 502	2 945	3 340	812	157	7 254
Mezőtúr	5 591	5 634	319	106	11 650	4 521	5 760	1 393	237	11 911
Szolnok	9 819	11 857	499	276	22 451	8 324	11 713	2 557	595	23 189
Törökszent- miklós	5 080	5 893	304	79	11 356	4 730	6 022	1 357	160	12 269
Túrkeve	2 800	2 948	134	45	5 927	2 605	3 013	782	116	6 516

Forrás: 1960. évi népszámlálás, KSH Budapest, 1962.

Mindezek után következnek a kiszemelt fiatal egyéni tulajdonságai: munkához való viszony, erkölcs, testi tulajdonságok, egészség. A paraszti szemléletben a jól dolgozó, „dolgos”, kitartóan munkálkodó egyént értékelik pozitívan. Ehhez persze hozzájárulnak a testi tulajdonságok: az erős, szívós férfi és a pirospozsgás arcú, gömbölyded nő volt az ideál. (A kisebb, veleszületett testi hibát is elfogadták, tolerálták.) A fiattól kifogástalan erkölcsi életet is elvártak. Ezt értették a viselkedésére, az életmódjára egyaránt. (A fiatal ne legyen léha, izgága, italos, kicsapongó stb.)

Végezetül az egyéni vonzódás, a szerelem is befolyásolhatja a párválasztást. (Ez utóbbi azért került az utolsó szempontok közé, mert a hagyományos paraszti társadalomban a szülők beleegyezésével zajlott a párválasztás, akik a fent felsorolt szempontokat fontosabbnak tartották a létrejövő házasság, majd család hosszantartó működése szempontjából.)

AZ ESKÜVŐ SZEREPLŐI

A házasság létrejöttében a következő szereplők vesznek részt: házasulandó fiatalok, szülei (nagyszülei, gondozóik), vérségi és lokális közösség, a házasságkötés hivatalos képviselői (pap, anyakönyvvezető), tanúk (násznagyok), házasságközvetítő

(komendáló), ceremóniamester (vőfély). Nézzük ezek legfontosabb feladatát a házasság létrejöttében!

Házasulandó fiatalok: Az érvényes házasság létrejöttéhez két különböző nemű fiatal egybehangzó beleegyezése, akarata szükséges, amelyet a hivatalos személyek és a közösség előtt ki kell nyilvánítani az esketés alkalmával (29. §). A II. József féle rendelet a siketeknek, némáknak megengedi a jelnyelv használatát is (24. §). Az önálló döntéshozatal képtelensége (elmebaj) akadályt jelent (24. §). A jegyesség intézményét II. József eltörli. Az a szerződés nem kötelez házasságra (1–4. §), csakúgy, mint a nőbrálással létrejött kapcsolat (17. §).

A házasodó fiataloknak a törvényben meghatározott kort be kell töltenie. Ezt általában a nagykorúsághoz kötik (3. §). Kiskorúak esetében ehhez általában a törvényes atyjuk vagy atyai nagyatyjuk (gyámjuk) beleegyezése szükséges (4–9. §). Érvényes házasságkötés csak keresztény házasságban nem élő fiatalok közt jöhet létre – fogalmazza meg II. József (10–11. §). Az engedélyezett házasodási kort fokozatosan emelték a 18–19. században. A nőknél ez a korhatár 12, majd 14 év, a férfiaknál 18, majd 22 év volt. Vérrokonok és sógorsági viszonyban lévő felek között általában a házasság tiltott, illetve engedélyhez kötött (13–16. §). Semmisnek tekinthető az a házasság, amely félelem, erőszak, megtévesztés következtében vagy titkosan kötötték (25–28, 36. §). A házasulandó felek hivatalos házassági szerződést is köthettek, de ezek csak az egybekelés után lépnek életbe (5 §). Ezek a móringlevelek, amelyekkel ugyancsak találkozhatunk régi iratok között.

Szülők (vagy nagyszülők, gyám): Már az előzőekben felsorolt szabályokból is kiderül, hogy a szülők (nagyszülők, gyámok) beleegyezése szükséges kiskorúak házasságkötése esetében. Egyéb források azonban azt mutatják, hogy a szülői beleegyezésnek ennél sokkal nagyobb szerepe van, nélküle gyakorlatilag aligha jött volna létre házasság. Ha mégis, az engedetlen fiatal különböző retorziók érték (kitagadás, támogatásból, örökségből való kizárás). A kitagadást megfogalmazhatták írásban és szóban is. Ha hivatalos formában történt, azt a bíróság is elfogadta. Az örökösödési pereknél szerepelnek ezek az érvek. A válópereknel viszont a 19. század első felében különösen a nőknél gyakran előfordul, hogy a szüleik akaratából, kényszerből mentek férjhez. E mögött gyakran a szülők azon szándéka áll, hogy leányukat megfelelő (velük azonos vagy magasabb vagyoni helyzetű, státuszú), annak megélhetését biztosító fiatalhoz adják feleségül.

1 Az alább hivatkozott, II. József-féle rendelete a házasságról megtalálható itt: Tóth Sámuel 1875.

Vérségi és lokális közösség: Szerepe elsősorban az új tag ajánlásában, befogadásában és az ellenőrzésben van. Mind a rokonság, mind a falusi/kisvárosi közösség őrökdi a házasságok felett, a házasfeleket figyelmezteti, óvja, olykor szankcionálja is. Ez már túlmutat az együttélés hivatalos szabályain, a közösség véleményét is kifejezi szokások és egyebek formájában.

A házasságkötés hivatalos képviselői (pap, anyakönyvvezető): Az egyházi esküvők hivatalosan a pap, lelkész előtt, annak irányításával folynak. Az 1895-ben bevezetett állami (polgári) esküvők hivatalos személye az anyakönyvvezető. Bármely (mindkét) helyen történő esketés folyamán a fiatalok kinyilvánítják az egybekelési szándékukat, amelyet jelképes ceremóniaelemek is kísérhetnek (jegygyűrű felhúzása, hitvesi csók, biblia stb.). Hivatalos elem a házasságkötés tényének bevezetése és azok aláírása az anyakönyvben.

Tanúk (násznagyok): Ugyancsak hivatalos képviselő a két tanú. Jelenlétük és igazolásuk szükséges az érvényes házasságkötéshez (29. §). Feltétel, hogy ismerjék a két fiatal, és a közösség nevében igazolják az esemény törvényességét. Szerepük fontosságára utal az is, hogy gyakran a rokonság legtekintélyesebb tagjai (násznagyok). A 20. században gyakran a keresztszülők töltik be ezt a tisztséget. A lakodalomban a két családot (a két rokonságot) képviselik, és kiemelt szerepük több módon is megnyilvánul (ülésrend, főétek: pl. a kunoknál a birkafej, ajándékadás, beszédek, táncrend, a menyasszonytánc pénzének szedése stb.).

Házasságközvetítő (komendáló, gyalog sátán): A falusi/kisvárosi közösségben élő olyan idős asszony, aki vállalja a fiatalok, a családok közötti közvetítést. Az ajánlás mögött a helyi társadalom szokásainak és elvárásainak megfelelő ismerete és a közvetítés felvállalása áll. Ugyanakkor olyan erkölcsűnek kell lennie, hogy szava hitelességét elfogadják az érintettek is.

Vőfély (ceremóniamester): Az esküvő és a lakodalom legfőbb közösségi irányítója. (Bizonyos vidékeken a két családnak külön-külön vőfélye is lehetett: nagyvőfély, kisvőfély.) Ismernie kell a közösség szokásait, a kialakult és elfogadott rendet, mind az előkészületeket, mind az esküvőt, mind a lakodalmat illetően. A család igényeit és a közösségi szokásrendet figyelembe véve irányítja a szereplőket és az eseményeket. A vőfélynek tapasztalattal és irányítóképességgel rendelkező, józan életű, tekintélyt parancsoló személynek kellett lennie.

A lakodalomnak további résztvevői (koszorúslányok, legények, csapos, nyoszolyóasszonyok) is vannak, de az ő szerepük vagy korábbra tehető és itt csak jelképes, vagy csak kisebb speciális feladatra korlátozódik. Talán még a nyoszolyóasszonyokat emelhetnénk ki, akik a menyasszony átöltöztetésében (menyecskévé avatásában) kapnak jelképes szerepet.

KAPCSOLATRENDSZEREK SZEREPE A HÁZASSÁGI STRATÉGIÁKBAN

A párválasztás szempontjai között több olyan tényező is szerepel, amelyeket figyelembe vesznek a fiatalok (de még inkább a szüleik): vallás, nemzetiség, kor, vagyoni állapot, foglalkozás, családi állapot. Ezek közül a házassodási kort a törvény, a felekezeti magatartást az egyházak igyekeztek szabályozni. A lokális közösség, ezen belül a család további mércéket állított fel. Ezek közül most csak a társadalmi helyzet figyelembevételét vizsgáljuk, amelynek legfőbb őre a család volt.

Előljáróban le kell szögeznünk, hogy a házasság hatékony eszköze lehet a vagyoni gyarapodásnak, bizonyos pozíciók megszerzésének és a kapcsolatépítésnek.² Ezt gyakran fel is használták az egyének, családok a jövőjük megalapozásához. Aszerint, hogy milyen érdek fűződött a megfelelő házassági stratégia alkalmazásához, nézzük meg a különböző vagyoni helyzetű, foglalkozási csoportú, státuszú egyéneket!

URALKODÓK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A történelemből köztudott, hogy az uralkodók általában idegen uralkodó családból választottak párt gyermekeik számára (I. Mátyás király, Nagy Lajos stb.). Míg a fiú-gyermek a trónörökös várományosa, a leány – házasságkötése révén – a nemzetközi kapcsolatok szimbolikus megerősítőjévé válhat. A királyok így házasságukkal, illetve gyermekeik házasságával uralkodásukat, elfogadottságukat igyekeztek megőrizni, tekintélyüket növelni. Ugyanezt mondhatjuk el az erdélyi fejedelmekről is. Bethlen Gábor Brandenburgi Katalint vette feleségül, akit később fejedelmi asszonynak választott az erdélyi országgyűléssel (Péter 2013. 36–37). Báthori Istvánnak a lengyel korona elnyeréséhez feltételül szabták a lengyel rendek, hogy a nemzeti dinasztiába házassodjon be. Így vette feleségül Jagelló Annát (Péter 2013. 37). „Habsburg Mária Krisztierna főhercegnőt a császár és a fejedelem szövetsége zálogaként adták Hozzá Báthory Zsigmondhoz” (Péter 2013. 38). Máskor a belső ellenség leszerelésében vagy hatalmuk megőrzésében, megerősítésében használták ezt a taktikát. (A kunok vezére, Szaján kán leányát is IV. Béla fia vette feleségül.) Ebben az esetben elsősorban politikai megfontolás állt a házassági stratégia mögött.

FŐURAK, GRÓFOK, BÁRÓK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

Ebbe a csoportba tartozók ugyanabból a körből, azaz főúri családból választottak párt gyermekeik számára. Így megfigyelhető, hogy bizonyos családok bizonyos családokkal generációkon keresztül tartottak fenn és kötöttek újabb házassági kapcsolatokat. Az azonos életmód, életszemlélet mellett itt bizonyos birtokszerzési

2 E témáról lásd részletesebben: Őrsi 2014.

célok is számításba jöttek, s főleg kihalófélben lévő főurak leányainak (azon keresztül birtokainak) megszerzésére irányultak. Ilyen szempontból is hasznos tanulmányozni a főúri genealógiákat (Gudenus 1990, 1993).

NEMESEK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A nemesek igyekeztek ugyancsak nemes családból párt választani. A megfelelő pár megtalálása érdekében sokszor igen nagy távolságra is elutaztak, s egyúttal „háztűznézésre” is sort kerítettek, ami azt jelentette, hogy tájékozódtak a kiszemelt család vagyoni körülményeiről. E párválasztási módban fontos szerepe volt a vidéki rokonnak, barátnak, egykori iskolatársnak. E stratégiáról elsősorban dunántúli adatokat ismer a szakirodalom. A szomszédos kisnemesi falvak (mind a felvidéken, mind az Alföldön) egymásnak házassági társközösei voltak (Kósa 2001), ifjaik ezt a párválasztási módot követték.

6. táblázat

Azonos és különböző társadalmi rétegbe tartozó fiatalok összeházassága Mikófalván 1834–1843 között

Kategória	N	%	Kategória	N	%
Nemes – nemes	38	36,9	Nemtelen – nemtelen	20	19,4
Nemes – nemtelen	34	33,0	Nemtelen – iparos	3	2,9
Nemes – iparos	1	1,0	Nemtelen – pásztor	2	1,9
Nemes – pásztor	1	1,0	Pásztor – pásztor	1	1,0
			Cigány – cigány	2	1,9

Külön kell szólnunk az agilis rétegről. A 19. század első felében már számos olyan házassággal találkozunk, amikor nemes lányt vesz el nem nemes ifjú vagy fordítva. Ez a nemesség egy részének a szegényedését, valamint a nemes – nem nemes réteg egymáshoz közeledését is mutatja. A nemes anyára való hivatkozással többen kérik a nemesi eredet elismertetését. (Ők az agilis nemesek.) Ez azonban nem mindig sikerül. Ilyen kérvényekkel találkozunk a nemesség megújíttatását kérvényezőik között főleg a 18–19. század fordulóján. A társadalmi rétegek közötti összeházasság azonban gyakran konfliktusokkal jár. Ez elsősorban a különböző értékrendekre vezethető vissza. Ilyen házassági perekkel találkozunk a 19. század első felében. 1822–1849 között a Királyi Kúrián tárgyalt, általunk elemzett 40 házassági válóperből 6 esetben nemes–nemes házasság, 18 esetben nemes – nem nemes közötti házasság felbontását kérik. Fele-fele arányban nemes férj, illetve nemes feleség a felperes.³

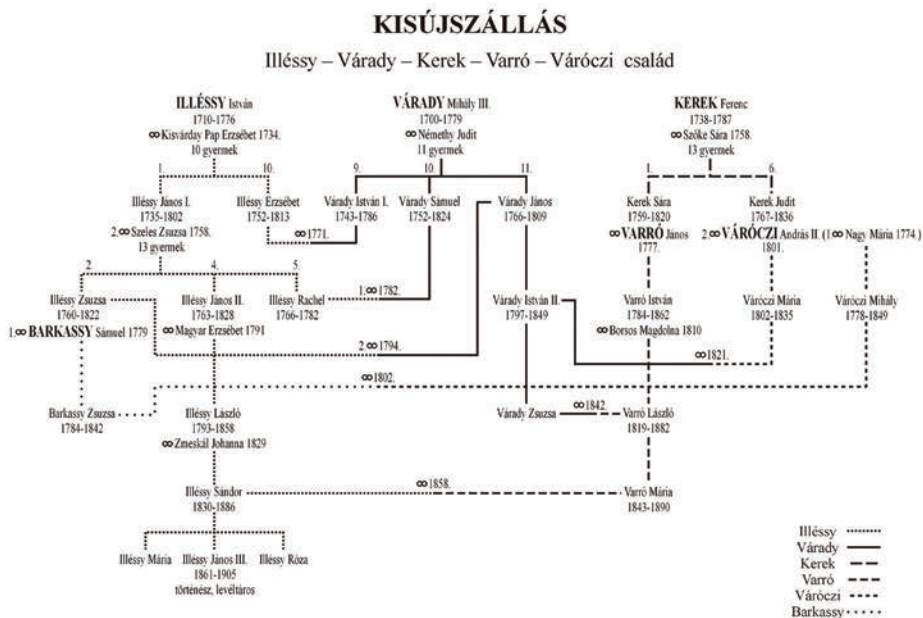
³ Erről lásd részletesebben: Örsi Julianna m.a.2.

HONORÁCIOROK, ÉRTELMISÉGIEK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

Egy településen munkát vállaló ifjú értelmiségi (pap, tanító, ügyvéd, orvos) fiatalnak első célja, hogy elfogadtassa magát a közösséggel. Ennek pedig legcélravezetőbb eszköze, ha új lakóhelyén megházasodik. A rendelkezésére álló választékból célszerű, ha valamelyik helybeli értelmiségi vagy tekintélyes gazdag családba nőszül be. A következő generáció (tehát a gyermekeik) számára a párválasztás többféle szempont figyelembevételével történt: a) erősebb az azonos foglalkozásúak közötti párkeresés, b) továbbra is számításba jönnek a tekintélyes gazdacsaládok, c) környékbeli kismemesek leányai a kiszemeltek. Jól érzékelteti e házassági stratégia megvalósulását P. Benkovics Sarolta a házassági kapcsolatokat bemutató ábráján.

1. ábra

Az Illéssy, Várady, Kerek, Varró és Váróczy családok házassági kapcsolatai

Forrás: P. Benkovics 2012. 177.

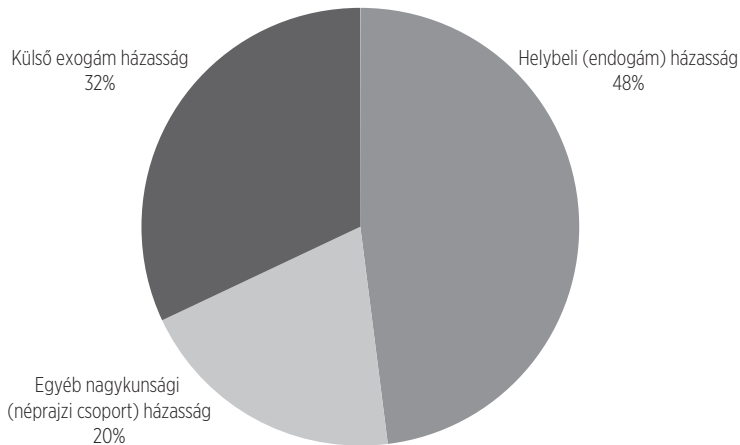
A HÁZASSÁGI KAPCSOLATOK ÖSSZEFONÓDÁSA KISÚJSZÁLLÁSI ÉRTELMISÉGI CSALÁDOKNÁL

Én a kisújszállási Illéssy család házassági gyakorlatát követtem nyomon, amelyből kétféle stratégia olvasható ki: a) A helybeli vagy nagykunsági hasonló státuszú (vagyon helyzetű) gazda családokból vagy értelmiségi családokból választottak

párt, b) kisenemesi családból származókat kerestek az Alföldön (néprajzi csoporton kívül). Az alábbi kördiagram jól érzékelteti e szempontok érvényesülését. A tiszta endogámia (a helybeliek közötti házasság) 48 %, a csoport endogámia (vagyis a Nagykunságon belüliek közötti házasság: 48 % + 20 %) összességében 68 %, míg a területi exogámia (nemesek, foglalkozási csoport közötti endogámia) 32 %.

2. ábra

A kisújszállási Illéssy család házasodási gyakorlata 1708–1896

Forrás: Örsi 2014. 470.

NAGYGAZDÁK, KISVÁROSI/FALUSI VEZETŐK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A legtöbb helybeli ifjú gazda szintén gazdalányt vesz feleségül. A területi endogámia itt a legerősebb, s a néprajzi csoporton belüli endogámia ugyancsak kimutatható. Elfogadható partnernek a helybeli értelmiségi vagy a környékbeli kisenemes - nemes ifjú számít. Itt találkozunk leggyakrabban a rokonházasságokkal. A családok célja a vagyon egyben tartása és a birtok növelése.

RELATÍV ENDOGÁMIÁT KÖVETŐK

A köztudat úgy tartja, hogy főleg a gazdag családoknál dívott az összeházasodás szokása. Ez azonban arányaiban nem volt olyan nagymértékű a helyi társadalomban, mint azt gondolnánk. Sokkal nagyobb volt a jelentősége az izolátumokban. Erre már Nemeskéri János is rámutatott Ivád esetében (Nemeskéri 1965). Pilisszentlászlói vizsgálatom azt mutatja, hogy ez nem a magyar nemesi magatartással függ össze, hiszen ez esetben egy magyarországi szlovák falu adatairól van szó. A párválasztási

lehetőségek szűkössége okozta elsősorban a 19. században e jelenséget a saját nemzetiségi körüktől elzárt közösségekben.

7. táblázat

A vérrokon házasságok aránya az összes házasságokhoz viszonyítva Pilisszentlászlón 1781–1900 között

	Összes házasságkötés száma	Vérrokon házasságkötések	
		száma	aránya (%)
1781–1790	43	1	2,3
1791–1800	52	–	–
1801–1810	50	1	2,0
1811–1820	46	8	17,4
1821–1830	53	8	15,1
1831–1840	62	17	27,4
1841–1850	69	16	23,2
1801–1850	280	50	17,8
1851–1860	52	6	11,5
1861–1870	46	7	15,2
1871–1880	64	2	3,1
1881–1890	56	4	7,1
1891–1900	58	3	5,2
1851–1900	276	22	7,9

Forrás: Órsi 1998a. 324.

IPAROSOK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

Az iparos legény ugyancsak iparos család leányát vette feleségül.⁴ Ha azonban más vidékről beköltöző a legény, akkor az említett leányokon kívül iparos özvegyét is feleségül vehette (a műhely megöröklése céljából). Ritkábban parasztlány számára is megfelelő partnernek számított az iparos, őket ugyanis műveltebbnek és modernebbnek tartották a 19–20. század fordulóján.

⁴ Az iparosok házassági szokásairól lásd még: Órsi 1998.b. 189–197.

KÖZÉPPARASZTOK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A hozzájuk hasonló vagyoni helyzetű családból választottak párt. Az egykézű vidékeken a vőség intézménye dívott. Az egyes gazdálányt a nálánál szegényebb fiú elvette, majd odaköltözött a lányos házhoz. A lányos szülők így biztosították a birtok működtetéséhez szükséges munkaerőt. Ezzel a formával a 19. század végétől találkozunk elsősorban Kalotaszegen, az Ormánságban és a Sárközben. A vőség intézménye általában lenézett helyzetet jelentett a férfi számára, a szegényebb (néha többgyermekes) családok fiai viszont ezáltal alapozták meg a feljebb kerülésüket a társadalmi ranglétrán.

SZOLGARENDŰEK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A szolgálengények rendszerint szolgálólányt vettek feleségül. Amennyiben helyben talált magának párt az ifjú, szolgatanyásként továbbra is a gazda birtokán élhettek. A dunántúli, több falu határát magában foglaló nagy uradalmak szolgarendű népe a falvak lakosságától elkülönülten élt. Így a párválasztás lehetősége az uradalmak különböző egységei között valósulhatott meg. (Ezt tapasztaltuk pl. a mozsói uradalom esetén.) E rend tagjai gyakrabban kötöttek exogám házasságot, mint a törzsökösök.

ÖZVEGYEK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A házassági törvény megengedi az egyik fél halála utáni ismételt házasságkötést. A törvényalkotó a hosszú katonáskodás és a háborúban esetlegesen bekövetkező elhalálozások miatt különböző megszorításokat alkalmazott a katonaházasságok esetében. Leginkább arra ösztönözte a fiatalokat, hogy csak a katonaidő letöltése után kössenek házasságot. Ehhez igazították a férfiak nagykorúságának alsó határát is (1856-ban ez 24 év). A 20. századi világháborúk azonban a családokat is érintették, mivel nős emberek is kikerültek a frontra, s közülük számosan a távolban vesztették életüket. Az özvegyasszonyok a megélhetés reményében újabb házasságot kötöttek. Akár természetes halál, akár az említett harctéri esemény miatt özvegyült meg az egyik házas fél, különböző indíttatásból kötött újabb házasságot. Az özvegy férfi elsősorban árván maradt gyermekeinek gondozása miatt keresett újabb párt, gyakran az özvegyi idő letöltése előtt. Ilyen esetekről adnak számot a kalocsai Érseki Levéltárban fellelhető engedélykérelmek. Az özvegy nő viszont elsősorban a gazdaság tovább vitele, a férfi munkaerő pótlása miatt keresett újabb házastársat.

A különböző leírásokban gyakran találkozunk azzal a megjegyzéssel, hogy az özvegyek más településről választanak párt. E szempont tényleges érvényesülését egy korábbi írásunkban megvizsgáltuk (Örsi 2011. 231–241). Az alábbi táblázat mutatja a tényleges gyakorlatot.

8. táblázat

Karcagi reformátusok házasságkötései családi állapot és illetőség szerint 1801–1810 között

Vőlegény	Menyasszony							
	karca- gi	vidéki	karca- gi	vidéki	karca- gi	vidéki	karca- gi	vidéki
	hajadon		árva hajadon		özvegy		elvált	
Karcagi legény	822	18	–	7	38	3	–	–
Karcagi özvegy	27	1	17	2	43	1	–	1
Vidéki legény	30	–	15	–	9	–	–	–
Vidéki özvegy	1	–	0	–	3	–	–	–
Összesen								1038

Forrás: Örsi 2011.

ELVÁLTAK ÉS MEGESETT LÁNYOK HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A házasságon kívül gyermeket szülő lányok hátrányos helyzetbe kerültek a házassági piacon, ugyanis bebizonyítottan megszegték a közösség leányéletre vonatkozó legfontosabb szabályát (a házasság előtti nemi élet tilalmát). Elsősorban szolgálólányok esetében fordult elő; amennyiben gazdalány követte el ezt a vétket, később már csak rangon alul tudott férjhez menni. (A szerelem gyümölcseként született gyereket a közösség zabigyereknek, fattyúnak, szerelemgyereknek nevezte, a hivatalos iratokban – pl. keresztelési anyakönyvekben – törvénytelen gyerekként szerepel.) Az eltitkolt terhesség a törvény szerint is bűnnek számított, ami semmissé tette a megkötött házasságot (26. §.). Néha a bontóperekben is előfordul a szüzesség házasságkötést megelőző elvesztése, mint eltitkolt vétség (Örsi m.a.1). Az elvált nők újraházasodási esélye a 19. században is kisebb volt, mint a hajadonoké. A házassági anyakönyvi bejegyzésekben az elvált családi állapot helyett a menyecske megjelölés is előfordul.

HÁZASSÁGI STRATÉGIA A KIVÁLTSÁGOS KERÜLETEKBEN (JÁSZKUNSAÉG)

Nagy általánosságban a fenti szempontok érvényesültek a Jászkun Kerületekben is. Néhány olyan speciális, a vármegyei közigazgatási és jogi gyakorlattól eltérő jelenségre azonban utalnunk kell, amelyeket a részletes családkutatások során figyelhettünk meg. A 18. század első felében – bár a Jászkunság elvesztette kiváltságos állapotát – a kismemes ifjak a közeli és távolabbi településekről beköltöztek

a Jászkunországba, és a megtelepedést helybeli nővel kötött házassággal erősítették meg. Így történt ez például Túrkevéen a Dévaványáról érkező Györffy, a Hódmezővásárhelyről érkező Hajdu, a Tiszaigarról származó Vincze család esetében. A dévaványai kismemesi közösség számára vonzó volt a túrkevei gazdacsaládok kínálata és fordítva. Ennél azonban gyakoribb volt a néprajzi csoporton belüli házasság, mely eredményeképpen különösen magas endogámia alakult ki a Nagykunyságon (Örsi 1978. 203–213; 2000. 113–158). A lassan kialakuló értelmiségi réteg házassági stratégiája hasonló volt az országoséval. A konkrét családvizsgálatok úgy árnyalják ezt a képet, hogy a Nagykunyságban megtelepedők, amennyiben nem helyben választottak párt, elsősorban a Tiszántúlról, míg a kiskunyságiak a Dunántúlról házasodtak (Örsi 2014).

1. térkép

A Kiskunhalason élő Péter család iskolázási és házassági gyakorlata

Forrás: Örsi 2014. 474.

Ezek a külső házassági kapcsolatok elsősorban a nemességhez való tartozást jelképezték, míg a belső (endogám) házasságok a helyi társadalomba való beilleszkedést, alkalmazkodást demonstrálták. Az egyéni nemességet ugyanis a jászkun törvények nem ismerték el. A két szempont érvényre jutása közötti egyensúly megteremtése igen fontos volt az egyéni karrier és a család beágyazódása szempontjából. Ez jól kimutatható a Túrkevéen lakó felsővályi Vincze és a Karcagon meghonosodó Varró család esetében (Pozsonyi 2010; Örsi 2011).

AZ ÁLLAMSZOCIALISTA KOR HÁZASSÁGI STRATÉGIÁJA

A 20. század derekán bekövetkezett társadalmi átrendeződés következtében változtak a társadalmi stratégiák is. A) Ragaszkodtak a korábbi elvekhez és saját körükben keresték a megfelelő párt (ez érvényesült az üldözöttek, elköltözők, sőt a külföldre kivándorlók esetében is). B) Egy szinttel lejjebb lévő társadalmi csoport tagjával kötöttek házasságot (a jobb boldogulás reményében). C) Minden korábbi elvet feladva szabadon választottak párt. D) Az új politikai vezetők vonzó partnerek lettek. E) Az első generációs értelmiségiek az 1950–60-as években még előnyben részesítették a saját közösségükből érkező kínálatot. F) Az újabb generáció már inkább a foglalkozási endogámiát követte. G) A felekezeti és a nemzetiségi hovatartozás egyre kevésbé volt fontos szempont, így megnőtt a vegyes házasságok száma. Ez egyrészt az ökonómia erősödését, másrészt az asszimilálódást eredményezte. H) A házasságok inkább érzelmi alapra építve kötöttek. I) A szülőknek már nincs beleszólásuk a párválasztásba. J) A nők egyenlő partnerséget harcoltak ki, így a patrilinearitás és a patrilokalitás háttérbe szorult.

HÁZASSÁGI STRATÉGIÁK NAPJAINKBAN

A 20–21. század fordulóján még érvényesül a szocialista család eszménye, amely egyrészt minden korábbi párválasztási szempont jelentőségének tagadását, másrészt magának a házassági alapon működő tartós kapcsolatnak, a család jelentőségének a leértékelődését hozta (Pongrácz 2012; Örsi 2012, 2013b). Sokan vallják, hogy az esküvő csak egy „papírt” jelent, az élettársi kapcsolat praktikusabb, mert könnyű belőle kilépni. A 2013. évben középiskolások körében végzett erre vonatkozó kutatásunk is ezt a tendenciát jelzi, de talán még megfordítható a folyamat (Örsi 2004. 384–408., Herbály – Örsi 2013. 169–178). Hosszútávra szóló házassági stratégiák kialakításához jelenleg nincsenek meg a biztos fogódzók. A vágy és a valóság nincs kellő összhangban.

ÖSSZEGZÉS

Összegezve elmondhatjuk, hogy a keresztény Európában, így Magyarországon is a társas együttlél elfogadott formája a házasságon alapuló család. A házasságkötés, az együttélés, valamint ezek felbontásának normáit a közösség és az egyházi-állami szervek egyaránt megfogalmazták, előírták. A néprajzi szakirodalomban elsősorban a közösség oldaláról írják le az emberi élet ezen sorsfordulóját, míg a jogtudomány a házassági jog törvényi vonatkozásával foglalkozik. Számos rendelkezésünkre álló történeti forrás lehetőséget ad a szokások és a korabeli jog

összehasonlítására, illetve a 18–20. századi családi élet komplex bemutatására. Erre tettünk kísérletet jelen írásunkban, amelyben a korabeli törvények tükrében bemutattuk a házasságkötés szereplőit és a házasságkötést, továbbá a házasságkötési stratégiák és a belső kapcsolatrendszer összefüggéseit. Mindebből levonható az a végső következtetés, hogy a házasságkötés több mint két ember döntése, de az egész közösség rendjébe beleilleszkedő házassági stratégián alapszik. Ha ez a szempontrendszer nagymértékben megváltozik, akkor a belső társadalom rendje meginog, esetleg az egész közösség felbomlásához vezet.

IRODALOM

- P. Benkovics Sarolta (2012): Néhány adat a ceglédi és kisújszállási Váróczi család történetéhez. In Örsi Julianna (szerk.): *Középpontban a család, 1. kötet*. Túrkeve – Szolnok, 165–178.
- Gudenus János József (1990, 1993): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, 1–3. kötet. Budapest.
- Györgyi Erzsébet (szerk. 2001): *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző*. Budapest.
- Herbály Katalin – Örsi Julianna (2013): Család, házasság diákszemmel. Egy 2013. évi felmérés előzetes eredménye. In Örsi Julianna (szerk.): *Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról*. Túrkeve – Szolnok. 169–178.
- Kósa László (2001): „A hétszilvafa árnyékában”. *A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon*. Budapest.
- Nemeskéri János (1965): Az ivádi népesség rokonházasságairól. *Demográfia*, 1965/2, 163–175.
1960. évi népszámlálás 3. p. *Szolnok megye személyi és családi adatai* (1962). KSH, Budapest.
- Örsi Julianna (1978): Karcag házassági kapcsolatai a XVIII–XIX. században. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1978*, 203–213.
- Örsi Julianna (1983): Exogámia és endogámia Magyarországon a XVIII–XIX. században. *Demográfia*, 26/4. 572–597.
- Örsi Julianna (1985): Adatok a Tápió mente társadalomnéprajzához. In Ikvai Nándor (szerk.): *Tápió mente néprajza 2. kötet*. Szentendre. 657–705.
- Örsi Julianna (1989): Házassági kapcsolatrendszer a palócoknál. In Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok II*. Eger. 417–467.
- Örsi Julianna (1993): A magyarok lakodalma. In Grin Igor – Krupa András (szerk.): *Békéscsaba néprajza*. Békéscsaba, 727–744.
- Örsi Julianna (1996): A magyarországi szlovákok családi viszonyai Pilisszentlászló adatai alapján. In Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 155–171.
- Örsi Julianna (1998a): A nemzetiségek együttélése a családfák tükrében. In Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében*. Békéscsaba – Debrecen, 322–330.
- Örsi Julianna (1998b): Iparosok házassági szokásai az Alföldön az anyakönyvek tükrében. In Örsi Julianna: *Emberszötte háló*. Túrkeve, 189–197.
- Örsi Julianna (2000): A túrkevei református házasságkötések társadalomnéprajzi vonatkozásai. In Örsi Julianna (szerk.): *Túrkeve földje és népe, III. kötet*. Túrkeve, 113–158.

- Örsi Julianna (2004): Családkép, családi minta a nagykunsági fiatalok között az ezredfordulón. In Örsi Julianna: *A társadalom kihívásai – a mikroközösségek válaszai*. Túrkeve, 384–408.
- Örsi Julianna (2011): *Jegyzőgenerációk. A vidéki értelmiség szerepe a mezővárosi társadalom fejlődésében*. Túrkeve.
- Örsi Julianna (2012): A család intézményeinek jelenlegi állapota, kérdései napjainkban. In Örsi Julianna (szerk.): *Középpontban a család, 1. kötet*. Túrkeve – Szolnok, 25–31.
- Örsi Julianna (2013a): Özvegyek, árvák házassági esélyei a Jászkunságon. In Mészáros Márta (szerk.): *Jászkunság kutatása 2012. Legújabb eredmények a Jászkunság régészeti, történeti, nyelvészeti és néprajzi kutatásában*. Kiskunfélegyháza, 328–245.
- Örsi Julianna (2013b): Családkép a magyar történelemben. In Örsi Julianna (szerk.): *Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról*. Túrkeve – Szolnok, 9–24.
- Örsi Julianna (2014): A jászkun értelmiség házassági piaca. In Halmos Károly- Kiss Zsuzsanna – Klement Judit (szerk.): *Piacok a társadalomban és a történelemben*. Rendi társadalom – polgári társadalom 26. Budapest, 463–479.
- Örsi Julianna (m.a.1): Testi tulajdonságok szerepe a párválasztásban és a párelhagyásban: Hajnal István Kör konferenciája, Sümeg.
- Örsi Julianna (m.a.2): Házasság és házassági kapcsolatok (kézirat)
- Péter Katalin (2013): *Magánélet a régi Magyarországon*. Budapest.
- Pongrácz Tiborné (2012): Családok átalakulóban. In Örsi Julianna (szerk.): *Középpontban a család, 1. kötet*. Túrkeve – Szolnok, 17–24.
- Pozsonyi Zoltán (2010): *A Felsővályi Vincze család története. Karrierok és konfliktusok egy nagykunsági família életében (1745–1867)*. Budapest.
- Tóth Sámuel (1875): *Az egyházakat s belhivatalnokokat legközvetlenebbül érdeklő Országos Törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések gyűjteménye*. Debrecen.